

М. Гарэцкі добра разумеў, што адзіны сродак жыць у крызісных умовах – прыняцце гэтых умоў. Наратар у эпісталярных беларускага аўтара ўсведамляе сам і паказвае іншым, што трэба змагацца з прыгнётам абставін, пагаджаючыся з жыццём: «І што вы за людзі: кывіце ўсё нейкімі надзеямі, а ўзяць жыццё, як яно ёсць, не прызвычаліся» [3, 439]. Прычым такая жыццёвая пазіцыя наратара сфарміраваная не толькі тым складаным становішчам, у якім ён апынуўся. Бо наратар не проста спрабуе прыстасавацца да новых умоў існавання, а жыве тут і зараз: «А ўсё нічога: жыву і радуюся, і вы радуйцеся» [3, 452]. Хоць складана ўявіць, якіх маральнай сталасці і ўзроўню самаідэнтыфікацыі трэба дасягнуць, каб так шчыра і проста пісаць пра гэта ў той трагічнай сітуацыі, што абрынулася на пісьменніка.

Вядома, наратар не быў бяздумным аптымістам. На працягу ліставання перад намі жывы чалавек з цэлым спектрам пачуццяў і настрояў. Аднак важна адзначыць, што прыкрасць у наратара выклікае не толькі гвалт з яго асобы, а перадусім незаслужанае адхіленне ад літаратурнай працы. Бо ў новых умовах немагчыма пісаць. Тым не менш, нават пра цяжкую працу чарцёжніка, якая псавала пісьменніку здароўе, наратар адгукаецца з радасцю як пра магчымасць даведацца пра нешта новае, нечаму навучыцца.

Увогуле ж, лейтматывам творчай дзейнасці М. Гарэцкага можна назваць устаноўку, якую сустракаем у лістах пісьменніка падчас ссылок: «Не сумуй, трэба жыць, як прыходзіцца. Бывае і горш, нічога не зробіш» [3, 418]. Гэтая думка шмат у чым адлюстроўвае нацыянальнае светабачанне, з’яўляючыся складнікам беларускай ментальнасці. І робіць гэтую пазіцыю неацанімай менавіта тое, што яна існуе не толькі ва ўмоўнай мастацкай рэальнасці, а прадэманстравана рэальным жыццём.

Знаходзячыся ў ссылок і добра разумеючы ўсе «падводныя камяні» сучаснай яму палітыкі, пісьменнік не адступаецца ад прынятай ім накіраванасці на агульныя інтарэсы. Так, ён шчыра раіць бацькам: «Старайцеся, каб у калгасе жыць з усімі дружна і ласкава, каб калгас добра развіваўся, тады ўсім будзе добра. Спяраша, можа, будзе цяжкавата, а далей – усё лепей. Галоўнае – згода і агульны інтарэс, а не свой індывідуальны» [3, 417].

Заклучэнне. Такім, чынам, у эпісталярных і мастацкай «малой» прозе М. Гарэцкага асобны пошук героем уласнай самаідэнтыфікацыі адбываецца праз пераадоленне крызісных станаў асобы і звязваецца ў прозе Максіма Гарэцкага з момантамі *свядомага прыняцця і суіснавання* чалавека з іншымі людзьмі і жыццёвымі рэаліямі.

1. Гарэцкі, М. І. Збор твораў : у 4 т. / М. І. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1984–1986. – Т.1.: Апавяданні 1913–1930. – 1984. – 446 с.
2. Гарэцкі, М. І., Чарняўская, Л. У., Гарэцкая, Г. М. 1922–1935. Дзённікавыя запісы / М. І. Гарэцкі, Л. У. Чарняўская, Г. М. Гарэцкая // Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 426. Воп. 2. Спр. 38. Л. 1–3.
3. Гарэцкі, М. Творы : Дзве душы : апавесць. Апавяданні. Жартаўлівы Пісарэвіч: п’еса. Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Лісты / М. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 629 с.

ПАШЫРЭННЕ НАЙМЕННЯЎ КАРАСЯ, КАРПА, САЗАНА Ў ГАВОРКАХ ВІЦЕБШЧЫНЫ

Т.А. Грачыха
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Намінацыі рыб у складзе беларускай заалагічнай наменклатуры утвараюць самастойную прадметна-тэматычную групу. Дыялектныя іхтыялагічныя найменні з’яўляюцца раўназначнымі эквівалентамі ў адносінах да навуковых номенаў. Пры гэтым яны выяўляюць уласналексічныя, лексіка-фанетычныя, лексіка-словаўтваральныя, лексіка-семантычныя супрацьстаўленыя адрозненні, вызначэнне якіх у розных тэматычных групах мовы з’яўляецца адной з актуальных праблем дыялекталогіі.

Мэта нашага даследавання – выявіць супрацьстаўленыя лексічныя адрозненні найменняў карася, карпа, сазана ў гаворках Віцебшчыны ў параўнальным плане з намінацыямі ў іншых гаворках і мовах.

Матэрыял і метады. Крыніцай для даследавання паслужыў фактычны палявы матэрыял, сабраны ў час праходжання дыялекталагічных практык у населеных пунктах Віцебшчыны, а таксама дыялектныя і тэрміналагічныя слоўнікі.

Вынікі і іх абмеркаванне. У навуковай заалагічнай наменклатуры адрозніваюць карася залатога і карася сярэбранага [12, 3]. У народных гаворках агульнавядомай з'яўляецца родавая намінацыя – *карась*. Аднак у гаворках Віцебшчыны зрэдку адзначаюцца такія адрозныя відавны найменні, як *белы, залацісты, прасты*: *карась белы, карась залацісты* (Завараты Глыбоцкага раёна), *прасты карась* (Турава Сенненскага раёна) [2, 14]. Спарадычна занатаваны намінацыі, якія адрозніваюць дадзеныя віды паводле афарбоўкі ў іншых беларускіх гаворках: *белы карась, красны (чырвоны) карась* [7, 98].

Уласналексічныя адрозненні (дублеты) найменняў карася ў гаворках Віцебшчыны наступныя: *карась* м. – агульнавядомая назва [1; 2; 10] – *гарбыль* м. (Гарбулі, Жоўніна Верхнядзвінскага раёна) [2, 14] – *лапаць* м. ‘вялікі карась’ (Свабодная Сенненскага раёна) [2, 14] – *мангол* м. ‘вялікі залацісты карась’ (Дольдзева Сенненскага раёна) [2, 14]. *Параўн.*: *карась* – агульнавядомая намінацыя ў беларускіх гаворках [3, 70]; польскае *karas* [9,18]; палескае *карась, карпнік* [3, 70; 6, 168]; *рабінавік, чаромхавік* (Рагачоўскі раён) [8].

Лексіка-фанетычныя адрозненні найменняў карася, нешматлікія, характарызуюцца ўплывам дысімілятыўнага акання і камбінацыяй фанем: *карась* м. – *кырась (крась)* м. [7, 98] – *акрась* м. [4, 19] – *крась* м. (Алексінічы Сенненскага, Межава Аршанскага, Сасноўцы Шаркаўшчынскага раёнаў) [2, 14]. *Параўн.*: *крась* – усходнемагілёўскі рэгіён [3, 70].

Лексіка-словаўтваральныя супрацьстаўленыя адрозненні найменняў карася ў гаворках Віцебшчыны адзінкавыя: *карась* м. – *карасёк* м. (Гуліна Сенненскага раёна) [2, 14]. *Параўн.*: польскае *karasek* [9, 18].

Лексіка-семантычныя адрозненні назваў карася ў гаворках Беларускага Паазер'я адзінкавыя і звязаны з падабенствам паводле формы розных прадстаўнікоў рыб: *гарбыль* м. ‘карась’ (Гарбулі, Жоўніна Верхнядзвінскага раёна) [2, 14] – *гарбыль* м. ‘акунь’ (Свабодная Сенненскага раёна) [2, 9]. *Параўн.*: *гарбыль* м. ‘акунь’ (Мядзельскі раён) [11]. Адзначаная дыялектолагамі ў паўднёвым рэгіёне Беларусі назва *карпнік* ‘срэбны карась’ [3, 70] можа таксама ўказаць на семантычныя сувязі намінацыі сярэбранага карася і невялікага карпа на аснове падабенства афарбоўкі.

Усім вядомы наступны прадстаўнік іхтыяфаўны Беларусі – карп [12, 2]. У заалогіі адрозніваюць карпа і сазана. Карп з'яўляецца культурнай разнавіднасцю сазана амурскага і выведзены для промыслу. У сувязі з гэтым у народных гаворках назіраецца нераспазнаванне знешне падобных паміж сабой карпа і сазана. Гэтым тлумачацца ўласналексічныя і лексіка-семантычныя адрозненні дадзеных прадстаўнікоў рыб. У гаворках Віцебшчыны адзначаны наступныя дублеты: *карп* м. – агульнавядомая намінацыя на тэрыторыі Віцебшчыны і ўсёй Беларусі [2, 14; 3, 71] – *сазан* м. ‘карп’ (Балдышы Полацкага, Крычава Мёрскага, Слабодка, Мар'янполле Браслаўскага раёнаў) [2, 14]. *Параўн.*: рускае *карп*, польскае *karp, kurpie* [9, 15], *сазан* ‘карп’ – паўднёвы рэгіён Беларусі [3, 71]. Слова *карп* ад прасл. **korpy*, якое было запазычана славянамі ў германцаў [5, 21].

Да фанематычных супрацьстаўленых адрозненняў адносяцца намінацыі *карап* м. (Бірулі Докшыцкага раёна) [2, 14] – *карап* м. (Бешанковічы, Савіна Дубровенскага раёна) [2, 14]. *Параўн.*: *карап* – паўднёвы рэгіён Беларусі [3, 71]; палескае *кароп* [6, 167].

Выяўлены таксама лексіка-марфалагічныя варыянты: *карп* м. – *карпа* ж. (Глыбоцкі, Полацкі раёны) [2, 14; 1, 222] – *карпа* м. (Межава Аршанскага раёна) [2, 14]. *Параўн.*: *карпа* м. (Слаўгарадскі раён) [3, 71].

Як ужо адзначалася, родапачынальнікам карпа з'яўляецца сазан амурскі – акліматызаваны падвід сазана [12]. Гэтым тлумачацца лексіка-семантычныя адрозненні дадзеных прадстаўнікоў рыб і іх зблытванне паводле знешняга падабенства. Аднак трэба адзначыць, што сазан здаўна вадзіўся ў рэках і азёрах Беларусі, асабліва на поўдні, і быў вядомы пад намінацыяй *сазан*. Паводле апытванняў аматары-рыбаловы і носьбіты гаворак Віцебшчыны і Беларусі адрозніваюць карпа і сазана паводле памераў, формы, афарбоўкі і называюць апошняга *сазанам* (Віцебскі, Гарадоцкі, Бешанковіцкі, Полацкі, Верхнядзвінскі, Браслаўскі раёны [2, 20; 10]. Слова *сазан* цюркскага паходжання [5, 21].

Заклучэнне. Такім чынам, у абзначэнні карася залатога і карася сярэбранага ў народных гаворках Віцебшчыны і ўсёй Беларусі бытуе родавая агульнаславянская назва *карась*. Яна ўтварае кампактны арэал пашырэння па ўсім Паазер'і. Сустрэкаюцца словазлучэнні, у якіх прыметнік указвае на відавое адрозненне карася паводле афарбоўкі. Уласнапаазерскімі

экспрэсіўнымі лексічнымі адзінкамі з'яўляюцца найменні карся паводле формы, памеру, афарбоўкі: *гарбыль, лапаць, мангол*. Навуковы номен карп з'яўляецца пашыраным найменнем у дыялектнай мове Паазер'я і ўсёй Беларусі як для абазначэння дадзенага прадстаўніка рыб, так і сазана. Аднак назіраецца таксама іх распадабненне і ўжыванне адрозных намінацый для карпа і для сазана.

1. Баханькоў, А.А. З рыбалоўнай лексікі Полаччыны / А.А. Баханькоў // 3 народнага слоўніка / рэд. А.А.Крывіцкі, Ю.Ф.Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – С. 218-225.
1. Грачыха, Т.А. Дыялектны тэматычны слоўнік іхтыя- і герпетафаўны Беларускага Паазер'я / Т.А. Грачыха. – Віцебск: Выд-ва УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2006. – 31 с.
2. Жывёльны свет: Тэматычны слоўнік / склад. В.Д. Астрэйка [і інш.]; рэд. Л.П.Кунцэвіч, А.А. Крывіцкі. – Мінск, 1999. – 239 с.
3. Каспяровіч, М.І. Віцебскі краёвы слоўнік (Матэрыялы) / М.І.Каспяровіч; пад рэд. М.Я. Байкова і Б.І. Эпімах-Шыпілы; Ін-т беларус. культуры. – Віцебск, 1927. – 371 с.
4. Коломиец, В.Т. Происхождение общеславянских названий рыб: К IX Междунар. съезду славистов / В.Т. Коломиец. – Киев: Наук. думка, 1983. –159 с.
5. Кривицкий, А.А. Из словаря полесских рыболовов / А.А. Кривицкий // Полесье. – М.: Наука, 1968. – С. 162-174.
6. Лексічныя ландшафты Беларусі: Жывёльны свет / навук. рэд. Ф.Д. Клімчук, І.Я.Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 252 с.
7. Матэрыялы да дыялектнага слоўніка Гомельшчыны // Беларуская мова і мовазнаўства. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1982. – Вып 10. – С. 110-159.
8. Mocarcka-Kowalska, A. Słownictwo Warmii i Mazur . Rybołówstwo / A.Mocarcka-Kowalska // Studia Warmińsko-Mazurskie. – Włocław – Warszawa – Kraków: Wyd-wo PAN, 1963. – Nr. 10. – 79 s.
9. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979-1986.
10. Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі. – Мінск: Універсітэцкае, 1990. – 1 т. – 287 с.
11. Энцыклапедыя прыроды Беларусі: у 5 т. / гал. рэд. І.П. Шамякін. – Мінск: БелСЭ, 1983–1986.

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ ЛЕКСІЧНАЙ АДЗІНКІ *КСТЫ* Ў МОВЕ ТВОРАЎ РЫГОРА БАРАДУЛІНА

А.С. Дзядова
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Мастацкія тэксты выступаюць адным са шляхоў спасціжэння нацыянальнай карціны свету пэўнага народа. Вывучэнне этнакультурнай адметнасці лексікі на матэрыяле паэтычных твораў пашырае спектр лінгвакультуралагічных прац у беларускім мовазнаўстве. У святле сказанага тэма нашага даследавання з'яўляецца актуальнай.

Адным з базавых культурных канцэптаў, на аснове якога фарміравалася ментальна-псіхічная і каштоўнасная арыентацыя беларускага народа, выступае канцэпт “Бог”. Гэтае ментальнае ўтварэнне даволі паслядоўна і змястоўна рэпрэзентавана ў мове як арыгінальных, так і перакладных твораў Р. Барадзіліна. У апошнія гады сваёй творчай дзейнасці паэт усё часцей звяртаецца да асэнсавання хрысціянства, біблейскіх сюжэтаў, матываў і вобразаў. Адною з найбольш цікавых лексічных адзінак, якія ўдзельнічаюць у аб'ектывацыі канцэпту “Бог” у мове барадзілінскай паэзіі, выступае назоўнік *ксты*.

Мэта артыкула – выявіць нацыянальна-культурны патэнцыял семантыкі лексічнай адзінкі *ксты*, ужытай у мове твораў Рыгора Барадзіліна.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання з'яўляецца пераклад Рыгора Барадзіліна “Слова пра паход Ігаравы” на беларускую мову [1] і яго зборнік паэзіі “Ксты” [2]. Асноўнымі метадамі выступаюць апісальны метады і метады навуковага назірання.

Вынікі і іх абмеркаванне. Адным з найлепшых літаратурных помнікаў старажытнай Русі XII ст. з'яўляецца “Слова пра паход Ігаравы”. Сёння вядома некалькі перакладаў гэтага выдатнага твора славянскай паэзіі на беларускую мову (пераклады М. Багдановіча, Я. Купалы, М. Гарэцкага, Р. Барадзіліна).

Адметнай рысай мовы твораў народнага паэта Беларусі Р. Барадзіліна з'яўляецца індывідуальная словатворчасць. У моўную тканіну свайго паэтычнага радка ён даволі часта ўводзіць аказіяналізмы, якія, хоць і не адпавядаюць агульнапрынятым лексічным нормам, выражаюць індывідуальны густ творцы і абумоўлены кантэкстам. Не стаў выключэннем і барадзілінскі пераклад “Слова...”. Старажытнаруская “...своя веция *пръсты* на живая струны вьскладаше...” [1, 20] Р. Барадзілін пераклаў як “...клаў свае *ксты* вешчыя на струны жывыя, вечныя...” [1, 132], замяніўшы стараславянскі *пръсть* ‘палец, перст’ на слова *ксты*.